

УДК 811.111+81'42

Козачишина О.Л., канд. філол. наук, доцент

ВДПУ ім. М.Коцюбинського, м. Вінниця

**РЕФЕРЕНТИ ТРОПЕЇКИ ЯК ПОКАЗНИК
ГЕНДЕРНОЇ СПЕЦИФІКИ
КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ КАРТИНИ СВІТУ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ:
ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКИЙ АСПЕКТ**

Предметом даної статті є індивідуально-авторський аспект гендерних особливостей картини світу мовної особистості. Дослідження здійснюється з опорою на референти тропів у романах “Tender is the Night” Ф.С.Фіцджеральда та “Save Me the Waltz” З.Фіцджеральд. Результати аналізу вказують на досить парадоксальне поєднання типово «жіночих» та «чоловічих» характеристик у картині світу З.Фіцджеральд та переважання традиційно «чоловічих» пріоритетів у картині світу Ф.С.Фіцджеральда.

Ключові слова: *гендер, образність, референт, концепт, картина світу, художній текст.*

У процесі пізнання, категоризації та концептуалізації навколишнього світу в кожній мовній особистості формується глобальний образ дійсності – концептуальна картина світу. Вона складається під впливом усього прижиттєвого досвіду особистості (власного та інтеріоризованого колективного) і містить не лише відображені об’єкти, а й позицію того, хто відображає, його/її ставлення до цих об’єктів. Засобом вираження знань про навколишню дійсність та її оцінки слугує мова. Користувачі мови завжди активні як члени суспільства і як особистості при інтерпретації свого оточення. Вони здійснюють в першу чергу категоризацію тих ситуацій і взаємодій, свідками чи учасниками яких вони виступають, які актуальні саме для них [1, с.55].

Дослідження з цих позицій авторської образності в художніх текстах письменників різної статі розкриває значні можливості для вивчення

особливостей жіночої та чоловічої картини світу. Значущість авторської образності (метафор та порівнянь) для аналізу гендерно специфічних концептосистем полягає в можливості виявлення деяких закономірностей вибору допоміжних зон тропів, за допомогою яких здійснюється інтерпретація нового змісту через старе знання, розуміння однієї сутності через призму іншої [3, с.351; 5, с. 5]. Хоча набір концептів, до якого звертаються творці образності, спільний для всього мовного соціуму, відбір референтів та корелятивів тропів носить суб'єктивний характер, що визначається багатьма чинниками. Серед цих факторів досить вагому роль відіграє гендерна приналежність автора образності – носія гендерно диференційованого досвіду та ціннісних орієнтацій. Специфіка концептів зони-мішені (референтів) метафор та порівнянь може слугувати відбитком концептуальної картини світу мовної особистості, являючи собою сукупність понять, які, при акценті на них авторської думки, вимагають особливого – образного – способу вираження. Зона-джерело (кореляти) постає як прояв мовної картини світу, представленої вербалізованими сутностями мовного лексикону, що виступають понятійними фільтрами, посередниками для оформлення концептів зони-мішені.

Метою даної статті є вивчення особливостей референтів авторської образності в художніх текстах авторів різної статі та реконструкція на їх основі концептуальної картини світу письменників як мовних особистостей.

Матеріалом для дослідження було обрано два романи: Ф.С.Фіцджеральда “Tender is the Night” (надалі TN) та З.Фіцджеральд “Save Me the Waltz” (SMW). Вибір саме цих творів для аналізу пояснюється тим, що зазначені романи належать перу авторів, максимально близьких у мовному, культурному та часовому плані. Важливо також, що вказані тексти характеризуються жанровою й тематичною аналогічністю. Врахування цих моментів допомагає уникнути інтерференції факторів, не пов'язаних з гендерною приналежністю письменників.

Реконструкція концептуальної картини світу авторів здійснюється з опорою на тематичні угруповання референтів тропів, використаних письменниками в зазначених романах.

Розглядаються лише ті метафори й образні порівняння, для створення яких авторами були залучені типово “жіночі” й “чоловічі” реалії [2, с. 209-210], оскільки всі інші угруповання концептів, хоча й важливі для вивчення специфіки когнітивного стилю авторів у цілому, не несуть настільки очевидної інформації про гендерні характеристики письменників.

У результаті аналізу образності в романах “TN” та “SMW” було виокремлено відповідно 120 та 172 одиниць тропів, референти яких можна кваліфікувати як типово “жіночі” й “чоловічі”. З урахуванням традиційних уявлень про особливості когнітивного стилю представників двох статей, а також результатів вивчення колективної мовної особистості американської письменниці ХХ сторіччя [див.2, с. 52-88], до так званих “жіночих” референтів у досліджуваних текстах було віднесено концепти, що позначають *зовнішність та частини тіла людини, домашню сферу життєдіяльності (будинок та його частини, предмети повсякденного побуту, одяг, їжу), членів сім'ї та сімейні зв'язки, а також емоційну сферу психіки людини.*

Виокремлені “жіночі” референти тропів нараховують 125 прикладів у романі “SMW” (72,7% від загального числа “чоловічих” та “жіночих” референтів) і 78 прикладів у романі “TN” (65% від загальної кількості). Як бачимо, процентна репрезентація “жіночих” референтів у романі З.Фіцджеральд як автора-жінки цілком логічно майже на 10 відсотків вища за аналогічний показник у романі Ф.С.Фіцджеральда. Разом з тим, частка “жіночих” референтів в обох романах більшою чи меншою мірою перевищує частку “чоловічих”. При цьому значну частину референтів “жіночої” сфери в обох випадках (79 прикладів у романі “SMW” й 47 у романі “TN”) складають реалії, що позначають *особливості зовнішності й частини тіла людини.* Пояснення цьому факту, на наш погляд, слід шукати не лише в гендерних характеристиках авторів. Значущим фактором в даному випадку є приналежність досліджуваних текстів до художньої літератури, де зображення зовнішності персонажів виступає важливою вимогою незалежно від статі автора та тематики твору. Очевидно, тут діє принцип, згідно з яким “кожний різновид дискурсу визначає своє групування концептів” [4, с. 185].

Хоча процентне співвідношення реалій, що позначають *зовнішність та частини тіла людини*, в межах суто “жіночих” референтів тропів в досліджуваних текстах суттєво не розходиться (63,2% в романі З.Фіцджеральда та 60,2% у романі Ф.С.Фіцджеральда”), їхня якісна характеристика дещо різниться. Так, у романі “SMW” спостерігаємо набагато більшу деталізованість референтів. Наприклад, референти тематичного угруповання *очі* включають не лише концепт очі (*eyes*), а й такі деталі, як повіки (*lids of the eyes*), западини над очима (*hollows over his eyes*), простір між очима (*space between her eyes*). Тіло людини сприймається й подається авторкою деталізовано, поміж референтів знаходимо такі: тіло в цілому (*body*), шкіра (*skin*), плоть (*flesh*), груди (*breasts*), руки (*hands, arms*), зап'ястя (*wrists*), суглоби пальців (*knuckles*), стегна (*hips*), ноги (*legs*), пальці ніг (*toes*).

Образність, що стосується зовнішності людини, у романі Ф.С.Фіцджеральда характеризується більшою генералізованістю. Відсутня дрібна деталізація частин тіла, що представлені, в основному, загальними назвами: тіло (*body, figure*), голова (*head*), ноги (*legs*). Певне, цей факт слід розглядати як свідчення більшої глобальності, “чоловічості” когнітивного стилю письменника, зосередженості на загальних моментах при нехтуванні дрібною деталізацією.

Типово “жіночі” референти представлено також групою концептів, що позначають реалії *домашньої сфери життєдіяльності людини* (*domestic domain*). Такі референти нараховують 35 прикладів у романі “SMW” й усього 6 прикладів у тексті роману “TN”. Серед тематичних угруповань згаданих концептів у першому з названих творів знаходимо такі: *дім та його частини* (10 пр.), *речі повсякденного хатнього побуту* (6 пр.), *одяг* (8 пр.), *їжа* (2 пр.), *сім'я та її члени* (9 пр.). Відповідні референти в творі “TN” представлені лише трьома досить малочисленими угрупованнями: *одяг* (5 пр.), *речі домашнього вжитку* (1 пр.) та *частини будинку* (1 пр.). Зовсім відсутні референти, що позначають сім'ю та її членів. Кількісне та якісне співвідношення референтів “домашньої сфери” беззаперечно вказує на їхню вищу рекурентність у романі “SMW”. Це може свідчити про більшу значущість концептів, що позначають домашні реалії,

у картині світу З.Фіцджеральд. Очевидно, в даному випадку ми маємо справу з явищем, що відображається в гендерному мовленнєвому стереотипі як переважна спрямованість жіночих інтересів у мікросвіт, на найближче оточення, а чоловічих – у макросвіт. Тобто можна сказати, що відображені в зазначених референтах образності характерні риси мовної особистості З.Фіцджеральд та Ф.С.Фіцджеральда збігаються з традиційними уявленнями про відмінності між чоловічими та жіночими інтересами.

Поміж “жіночих” референтів було виділено і концепти, пов’язані з *емоційною сферою психіки людини*. У романі “TN” таких референтів нараховується 24 приклади (30,7 % від усіх референтів “жіночої” сфери), а в романі “SMW” – 11 прикладів (8,8 %). Метафори й образні порівняння в романі “Tender is the Night” розгортаються навколо різних почуттів, серед яких знаходимо й так звані емоції слабкості: любов (*love*), тривога, передчуття (*apprehension, anguish*), горе, страждання (*sorrow, grief*). Зустрічаємо й стереотипно “чоловічі” почуття сили: впевненість (*confidence*), злість, злоба (*rage, malice*), зневага (*contempt*).

В аналізованому романі З.Фіцджеральд *емоції й почуття* рідше стають центрами розгортання образності. Типово “жіночі” емоції представлені такими референтами, як хвилювання (*excitement*), пошук любові (*looking for love*), любов (*love*).

Таке співвідношення референтів тропів, що презентують емоційну сферу психіки в аналізованих текстах, є дещо несподіваним, розходячись із традиційною думкою про відносно більшу схильність жінок говорити про почуття та емоції. Виявлений факт може свідчити про те, що відображення емоційних проявів персонажів порівняно більш значуще для Ф.С.Фіцджеральда, аніж для З.Фіцджеральд.

Процентне співвідношення “чоловічих” референтів тропів вказує на переважання “чоловічих” концептів у романі Ф.С.Фіцджеральда: 35% проти 27,3% в романі З.Фіцджеральд. До типово “чоловічих” концептуальних референтів було віднесено ті, що позначають: *абстрактно-філософські аспекти*

життєдіяльності (сєнс та періоди життя, життєві принципи і т.п.), *розумову й вольову сфєри психіки; єго, особистість; публічну галузь діяльності людини.*

Кількісний розподіл угруповань концептів у межах загальної групи “чоловічих” референтів виявився неоднаковим в двох аналізованих творах. У романі “TN” найчисленнішими виявились реалії *публічної сфєри діяльності* (11 пр.; 26,2% від усіх “чоловічих” референтів) та *особистість, єго людини* (11 пр.; 26,2%). Інші групи “чоловічих” референтів у романі “TN” розподілились таким чином: *життя, його часові та інші характеристики* (10 пр.; 23,8%), *розумова сфєра психіки людини* (8 пр.; 19%), *вольова сфєра психіки* (2 пр.; 4,8%).

Децо іншу градацію типово “чоловічих” концептуальних референтів спостерігаємо в романі “SMW”. Першу сходинку посідають концепти, що співвідносяться з *абстрактно-філософськими аспектами буття* – вони нараховують 20 прикладів (42,6% усіх “чоловічих” референтів). Такі явно “нежіночі” питання, як, усвідомлення суті буття, його мети, проблем часових характеристик, як свідчать кількісні дані, виявились досить значущими для З.Фіцджеральд.

Дев’ятьма прикладами представлені тропи, референтами яких є *особистість, єго*. Проблема особистості та життєвого призначення людини посідає чільне місце в романі “SMW”, знаходячи своє відображення і в образності твору. Наприклад: “*Honey, you must put your knife on your plate when you’re not using it*”, *Dixie said, pouring his personality into the mold of her society* (SMW, 16-17). Особистість уявляється письменниці нестійкою та податливою сутністю, вона може змінюватись під впливом оточення, що виступає для неї своєрідною формою (*mold*), у яку заливається особистість (*pouring his personality*).

Дев’ять прикладів нараховує також угруповання *розумова сфєра психіки*, де авторська увага акцентується на таких моментах, як розум у цілому (*cerebral life, cerebral machinery*), свідомість (*consciousness*), інтелектуальні уявлення та переконання (*intellectual conceptions, conviction*), думки (*thoughts*), мрії (*dreams*), спогади (*reminiscences*), уява (*imagination*).

Публічна сфера діяльності людини, що виявились найкількіснішою поміж “чоловічих” референтів у романі Ф.С.Фіцджеральда, посідає лише четверту сходинку в романі З.Фіцджеральд, нараховуючи 7 прикладів (14,9% усіх “чоловічих” референтів). До цього угруповання ввійшли такі референти, як: *транспортні засоби* (3 пр.), *офіційні споруди* (2 пр.), *політика* (2 пр.). *Вольова сфера психіки* людини стає центром образності лише в 2-х прикладах (4,3%).

Таким чином, вивчення корелятив образності, які являють собою реалії “публічної сфери” діяльності, показало, що такі кореляти відіграють важливу роль у мовному осмисленні дійсності не лише для Ф.С.Фіцджеральда як письменника-чоловіка, а й для З.Фіцджеральд.

Загалом можна сказати, що мовна особистість З.Фіцджеральд, що постає із специфіки референтів тропів у романі “Save Me the Waltz”, являє собою досить парадоксальне поєднання яскраво виражених стереотипно “жіночих” та “чоловічих” рис. З одного боку, аналіз референтів образності вказує на типово “жіночий” інтерес до особливостей зовнішності, проблеми сімейних стосунків, предметів повсякденного побуту. З іншого боку, виявлено значну кількість референтів образності, що становлять традиційно “чоловічий” інтерес, виокремлені кореляти тропів засвідчують добре знання авторкою різноманітних видів “публічної сфери діяльності”.

Мовна особистість Ф.С.Фіцджеральда, яка вимальовується на основі образності у романі “Tender is the Night”, цілком узгоджується з традиційними уявленнями про більшу глобальність чоловічого когнітивного стилю, зосередженість на загальних моментах при нехтуванні дрібною деталізацією концептів, а також про типово “чоловічі” пріоритети. Разом з тим, аналіз референтів тропів показав дещо вищий, ніж у З.Фіцджеральд, інтерес письменника до емоційних проявів людини.

Як бачимо, аналіз авторської тропеїки є досить перспективним напрямком дослідження різних вимірів мовної особистості як в індивідуально-авторському, так і в колективному розрізі. Цікавим видається і міжкультурний та діахронічний аспект дослідження проблеми, а саме зіставлення певних проявів мовної особистості на основі образності в художніх текстах, створених авторами, що

належать до відмінних культурних спільнот, або ж різних історичних епох. Особливий інтерес становить вивчення гендерної специфіки картини світу в історичному ракурсі з огляду на зміну гендерних ролей та стереотипів, що спостерігаються наразі у сучасному суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дейк Т.А. ван, Макростратегии // Т.А. ван Дейк. Язык. Познание. Коммуникация: Сб. работ / Пер с англ.; Сост. В.В. Петров; Под ред. В.И. Герасимова / Т.А. ван Дейк, В. Кинч. – М.: Прогресс, 1989. – С. 41-67.
2. Козачишина О.Л. Гендерний чинник у мові та мовленні // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М.Коцюбинського. – Серія Філологія. – Вип. 9. – Вінниця: ТОВ «Ландо ЛТД», 2007. – С. 209-213
3. Ченки А. Семантика в когнитивной лингвистике // Фундаментальные направления современной американской лингвистики: Сб. обзоров / Под ред. А.А. Кибрика, И.М. Кобозевой, И.А. Секириной / А.Ченки. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1997. – С. 340-369.
4. Lakoff G. Metaphors We Live by / G.Lakoff, M. Johnson. – Chicago; L.: Univ. of Chicago Press, 1980. – 242 P.
5. SMW = Fitzgerald Z.. Save Me the Waltz / Z.Fitzgerald. // Z.Fitzgerald. The Collected Writuings. – L.: Little, Brown and Co, 1991. – P. 1-196.
6. TN = Fitzgerald F.S. Tender is the Night / F.S. Fitzgerald.. – М.: Радуга. 1983. – С.31-337.

Козачишина О.Л., канд. филол. наук, доцент
ВГПУ им. М.Коцюбинского, г. Винница

**РЕФЕРЕНТЫ ТРОПЕИКИ КАК ПОКАЗАТЕЛЬ ГЕНДЕРНОЙ
СПЕЦИФИКИ КОНЦЕПТУАЛЬНОЙ КАРТИНЫ МИРА ЯЗЫКОВОЙ
ЛИЧНОСТИ: ИНДИВИДУАЛЬНО-АВТОРСКИЙ АСПЕКТ**

Предметом данной статьи является индивидуально-авторский аспект гендерных особенностей картины мира языковой личности. Исследование проводится с опорой на референты тропов в романах “Tender is the Night” Ф.С.Фицджеральда и “Save Me the Waltz” З.Фицджеральд. Результаты анализа указывают на достаточно парадоксальное сочетание типично «женских» и «мужских» характеристик в картине мира З Фицджеральд и преобладание традиционно «мужских» приоритетов в картине мира Ф.С.Фицджеральда.

Ключевые слова: гендер, образность, референт, концепт, картина мира, художественный текст.

Kozachyshyna O.L., PhD, docent

Vinnitsia State M.Kotsiubynskyi Pedagogical University, Vinnitsia

TARGET DOMAIN OF THE TROPES AS THE REFLECTION OF GENDER SPECIFIC CONCEPTUAL PICTURE OF THE WORLD : INDIVIDUAL AUTHOR’S PERSPECTIVE

The subject-matter of the article is the gender differences in the world picture of individual authors as language personalities. The research focuses on the target domains of imagery in the novels “Tender is the Night” by F.S. Fitzgerald and “Save Me the Waltz” by Z. Fitzgerald. The conducted analysis points to a rather paradoxical combination of typically “female” and “male” features in Z. Fitzgerald’s picture of the world and the prevalence of traditionally “male” characteristics in F.S. Fitzgerald’s world vision.

Key words: gender, cognitive style, imagery, target domain, concept, picture of the world, literary text